
Галіна Багданава

...у кожнага з нас ёсьць Свая Беларусь.

Але ня кожны адважыцца

ў наш час быць яе Рыцарам...

Рыцар сваёй Беларусі

Блуканьні па Куліковым сьвеце.

Кожны кулік сваё балота хваліць.

З народнай мудрасьці.

Наш Кулік ня кожны. Наш Яўген Кулік быў мастаком і сваё балота ня столькі хваліў, колькі парадкаваў, шукаючы на ім трывалыя купіны, па якіх можна ісьці наперад. Гэтымі купінамі для яго заставаліся наноў адкрытыя, разгорнутыя для ўсіх старонкі гісторыі і ягоны ўласны архіў, дзе былі сабраныя самыя цікавыя публікацыі з газетаў і часопісаў. З гонарам скажу, што там захоўваліся і публікацыі майго бацькі, Барыса Сачанкі, і мае публікацыі. Тады на двары шумелі 1980-ыя, потым пачатак 1990-ых. Час, які ён, Яўген Кулік, заклікаў усё сьвядомае жыцьцё.

На партрэце аднаго са сваіх найбліжэйшых сяброў Алеся Марачкіна Яўген Кулік, строгі, сабраны, з незыходным унутраным нервам насыцярогі, трымае ў руцэ тоненькі стрыжань сьцягу, сьветла-сонечнага сьцягу Сваёй Беларусі, Рыцарам, Кандацэрам якой быў усё жыцьцё. Кандацэбры—гэта наём-

Яўген КУЛІК (у цэнтры) з сябрамі на святкаваньні 90-х угодкаў М.Багдановіча, Менск, 1981 г.

ныя рыцары пачатку Адраджэньня. Яны змагаліся супраць мушкецёраў, узброеных новамоднымі мушкетамі. І яны адсякалі руку кожнаму, хто браў ня рыцарскую зброю, а стрэльбу. Цяпер разумею, чаму з юнацтва вобраз Яўгена Куліка заўжды асацыяваўся ў мяне з вобразам сярэдневечнага рыцара. І ягоная сутуласць, і шэра-сталёвае адзеньне, якое любіў насіць,—усё нагадвала рыцарскія дасьпехі. А бледны вытанчаны твар, даўгія валасы, празрыстыя шэра-блакітныя вочы, берэт выдавалі ў гэтым рыцары-кандацеры інтэлектуала.

Нашае пакаленьне ўвайшло ў беларускую літаратуру ў канцы мінулага тысячагодзьдзя без надзеі на высокія, а часам і ўвогуле хоць якія ганарары, без надзеі на прыжыцьцёвую славу, і нават прыжыцьцёвае выданьне сваіх зборнікаў. Але затое, я ў гэтым перакананая, яно ўвайшло ў літаратуру з найцікавейшымі творами. Самыя шчырыя чытачы таго, што мы напісалі, ня столькі нашыя аднагодкі, колькі тыя, хто нарадзіўся ў сярэдзіне 1980-ых, падчас перабудовы, значыць, у цьвярозых (была ж тады барацьба за цьвярозасьць), начытаных (падчас галоснасьці чыталі ўсе) бацькоў. Гэтыя, цяпер ужо юнакі і дзяўчаты пась-

пелі павучыцца ў беларускіх школах, яны ведаюць гісторыю, яны ведаюць замежжа, яны любяць Беларусь. І яны ведаюць, што большасьць лепшых беларускіх твораў друкуецца на старонках часопісаў.

На паліцах жа кнігарняў—тое, што іх мала цікавіць. Гэтыя юнакі і дзяўчаты самі знаходзяць тое, што ім цікава, і нашыя творы знаходзяць. Пра гэта сьведчаць лісты, якія мы атрымліваем, і тое, як яны адказваюць на практычных занятках і экзаменах па сучаснай беларускай літаратуры і гісторыі мастацтва. Гэта ўжо не балота, гэта ўжо людзі, асобы, якія з дзёрзкасьцю застаюцца жьць на балоце. Каб парадкаваць гэтае балота, як умелі гэта рабіць героі Мележа і такія рыцары-кандацеры як Яўген Кулік. І такіх сьвядомых робіцца ўсё болей. Дзеля таго, каб весьці дыялог з такімі маладымі людзьмі хочацца жьць і працаваць. Найперш для іх пішу і гэты артыкул.

Жанр «блуканьня» дазваляе мне зрабіць яшчэ адно невялікае адступленьне. Так сталася, што ўсе свае маладыя гады я лета ў лета прахадзіла ў маміных стаптаных туфлях і старой сукенцы. Ганарары, нават тыя мізэрныя, што выпісвалі, як і зарплату, сістэматычна

затрымлівалі, а дзецям, якіх нарадзіла ў 90-ыя, абавязкова трэба было купіць і што есці, і што пачытаць, а пазьней – ноты, фарбы. Я выбірала галоўнае, і не шкадую. І вось аднойчы, у тых стаптаных туфліках без абцасаў, у старой сукенцы я бегла на працу ў часопіс “Мастацтва” і ля царквы сустрэла Яўгена Куліка. Мы, як заўжды пагаварылі, не пра надвор’е, а пра нешта на тое імгненне вельмі важнае, цяпер ужо гістарычнае, бо тады гісторыя рабілася проста на вуліцах. І ён сказаў, што чытаў і выразаў нейкі з маіх артыкулаў ці апавяданьне... І, дзіўна, я забылася на сваю не зусім модную сукенку, мне стала сьвятлей. Я тады раптам зразумела, што мая ў зношаныя туфлікі абутая жаночая маладосць — гэта тыя ж Куліковы прыродай дадзеныя яму дасьпехі — сьпіна, што не выпроствалася. І беларуская мова, наша з ім мова, на якой размаўляю з маленства, і якой не даюць выпрастаць крылы, і наша з ім Беларусь так падобныя на нас. Жанчына з тады ідэальнаю фігурай і цудоўным густам, якая так і не купіла сабе за маладосць ніводных туфлікаў, такіх, якія б хацела. І мужчына, што ня мог выпрастаць плечы і годна ўзняць галаву.

У Беларускай энцыклапедыі няма ягонага партрэта. І для нашчадкаў вобраз Яўгена Куліка будзе назаўжды звязаны са створаным ім самім вобразам Максіма Багдановіча, нашага

“Еўфрасіньня Полацкая. Доўлід Іван. Майстар Бошар. Трыптых, (1996).

Максіма, з задумлівым прасьветлена-самотным тварам, які прылёг на траву і лёгка закінуў, падклаў пад галаву руку. І як у Максіма Багдановіча, месцам нараджэньня ў Яўгена Куліка будзе стаяць Мінск, Менск. У адрозьненне ад большасці сваіх папличнікаў-мастакоў ён быў не вяскоўцам, ён быў патомным мінчуком, ці ўжо калі Менск, то менчуком. Гэта для тых, хто ўсё яшчэ лічыць нашу мову вясковай. І для тых, хто не заўсёды прымаў заўвагі Яўгена Сяргеевіча, надта патрабавальнага да самога сябе і адпаведна да ўсіх іншых.

Адзін з яго сяброў і актыўных мастацтвазнаўцаў Генадзь Сакалоў-Кубай пісаў на пачатку дзевяностых: “Дзякуючы сваёй эрудыцыі, глыбокаму веданню і разуменьню гісторыі, мастацтва, літаратуры, бездакорнай сумленнасьці і абвостранаму пачуцьцю годнасьці, Яўген Кулік надзвычай моцна і вынікова ўплываў на сваіх калегаў, адкрываючы ім вочы на беларускі сьвет”.

Кажуць, што аднойчы Яўген Сяргеевіч прыйшоў на заняткі ў Беларускай дзяржаўнай тэатральна-мастацкай інстытут (цяпер – Беларускай дзяржаўная акадэмія мастацтваў), дзе ён вучыўся на аддзяленьні жывапісу, і пачаў гаварыць па-беларуску. Гэта было на пачатку шасьцідзясятых... У 1961-м я нарадзілася, а Яўген Кулік ужо аформіў сваю першую кнігу – “Як Тоня рэха шукала” Алега Лойкі. Я трапіла ў беларускі сьвет адразу, з нараджэньня. Яўген Кулік увайшоў у яго сьвядома. І для мяне, і для яго, як і для ягонай, пазьней і маёй сябрыны гэты сьвет стаўся паралельным. Я гартала, потым чытала аформленьня ім кніжкі – “Слова пра паход Ігаравы” (1963), “Песьню пра зубра” Міколы Гусоўскага (1979) – за яе Яўген Кулік атрымаў дыплом і медаль Франьцішка Скарыны, “Мушка-зелянушка і камарык-насаты тварык” Максіма Багдановіча (1974), вучылася па “Беларускай мове”, за афармленьне якой ён разам з Пётрам Драчовым атрымаў Дыплом Першай ступені на Усесаюзным конкурсе. Чытала часопіс “Бярозку”, мастацкім рэдак-

тарам якой на пачатку 1960-ых працаваў Яўген Кулік. Для кагосьці гэта былі проста кнігі, проста часопісы. Для мяне – выхад у родны мне, але паралельны, беларускі сьвет...

Зараз пачну па ім сваё блуканьне. Зараз. Толькі здыму зношаныя маміны туфлікі і старую сукенку. Я хачу ўвайсці ў беларускі сьвет, як у рай. Як герціна чудаўнай стылізацыі Яўгена Куліка “Памяці Алены Кіш – выдатнай народнай мастачкі” (Гуаш, туш, 1983). У беленькай даўгой сарочцы, басанож. І няхай сьцелецца пад маімі крокамі росная шаўковая трава, зелянеюць дрэўцы і не гырчаць, мяўкаюць падобныя на катоў ільвы. І рачныя, азёрныя хвалі шэпчуцца, птушчакі сыпяюць на мове нашай зямлі. Зьвярнулі ўвагу на год, калі ўбачыў сьвет гэты створаны на паперы маляваны дыван Яўгена Куліка? Тады ўся Беларусь стаяла босенькая. Чакала, калі адчыніцца ўваход у паралельны сьвет, дзе будуць працаваць беларускія садкі і школкі, дзе беларуская мова загучыць у храмах і з трыбуны...

Я нарадзілася ў 1961-м — годзе вялікай адлігі. Яўген Кулік – у 1937-м – годзе вялікіх замаразкаў. Кажуць, шмат ягонаў радні пахавана на Кальварыйскіх могілках, самых старых у Менску. У 1952-м Яўген Кулік бегаў у Менскі Палац піянераў. Маляваў у Алега Вікенцэвіча Луцэвіча, потым паступіў у Менскую мастацкую вучэльню. І вучыўся ў такіх майстроў, побач з якімі немагчыма было не захапіцца жывапісам, менавіта жывапісам: Л.Лейтман, Я.Харьгоненка, А.Малішэўскі. Альгерд Малішэўскі — гэта цэлая эпоха ў станаўленьні беларускага каларызму. Пасьля ягоных урокаў можна было паступаць толькі на аддзяленьне жывапісу. Там Яўген Кулік вучыўся ва Ул.Стальмашонка, А.Казлоўскага, В.Цьвіркі. І там ён адкрыў для сябе паралельны, беларускі сьвет, адкрыў Сваю Беларусь, рыцарам, кандацэрам якой стаў на ўсё астатняе жыцьцё.

Гэта была цэлая зорная плеяда, суполка аднадумцаў. Лявон Баразна, Міхась Раманюк, Мікола Купава, Віктар

Маркавец... Былі сярод іх і дзяўчаты, жанчыны. Вольга Дзёмкіна, Галіна і Валянціна Маркаўцы (цяпер Крываблоцкая і Бартлава). Але кожная з іх была вартай найлепшых рыцараў, кожная з іх магла стаць сімвалам Беларусі. Побач былі журналісты, маладыя пісьменнікі, гісторыкі... Яны гаварылі па-беларуску, вандравалі па вёсках у пошуках унікальных твораў народнага мастацтва, фатаграфавалі, замалёўвалі старыя хаты, кераміку, ручнікі, народныя строі, маляваныя дываны. Яны ладзілі, як цяпер пішуць, напаўпадпольныя Купальлі, калядавалі. Яны зьбіраліся ў каго-небудзь у майстэрні і дзяліліся новымі адкрыццямі з беларускай гісторыі. І паступова той ледзь улоўны, спачатку імі самімі створаны, амаль нафантазаваны яшчэ за савецкім часам беларускі сьвет набываў ясныя, выразныя абрысы. Ён выплэскаўся на графічныя аркушы, жывапісныя палотны, у габелены... Ён захапляў, вабіў усё новых і новых прыхільнікаў. Пазьней гэтае пакаленьне мастакоў назавуць этнаграфічным. Менавіта дзякуючы ім Беларусь сустрэла сваю незалежнасьць на пачат-

«Бітва» Ілюстрацыя да паэмы «Песьня пра зубра» М. Гусоўскага, (1979).

«Наваградскі замак».

З нізкі «Замкі Беларусі», (1992).

ку 1990-ых са сваёю багатай гісторыяй, нацыянальнымі героямі, са сваім народным мастацтвам, якое ёсць карань усякай культуры. Было што змясціць у падручніках гісторыі і беларускай літаратуры. У канцы 1980-ых – на пачатку 1990-ых нерэальны, паралельны беларускі сьвет на нейкае імгненне стаўся рэальным. Па-беларуску стараліся адказаць і дактары ў раддоме, і прадаўцы ў крамах. У той час нараджаліся Рагнеды, Вітаўты, Алесі, Янкі, Антосі, Златы... У Яўгена Куліка не было сям’і, у яго была толькі Свая Беларусь, дзе належала жыць нашым дзецям.

У 1970-ым – на пачатку 1980-ых у паралельным беларускім сьвеце, дзе аўтарытэт Яўгена Куліка быў непакінутым, святкавалі юбілеі афіцыйна забытых Івана Луцкевіча, Вацлава Ластоўскага, Міхася Забэйды-Суміцкага, Язэпа Драздовіча, пазьней слухалі песьні Данчыка... Тут вандравалі ў Вільню да Зоські Верас і Пётры Сергіевіча, у Зэльву да Ларысы Геніюш... Тут ладзілі экспазіцыі народнага разьбяра Апалінарыя Пупкі, мастакоў Міхася Станюты, Міхася Сеўрука, Язэпа Драздовіча, Пётры Сергіевіча, займаліся арганізацыяй выставаў да юбілеяў Цёткі, Міколы Гусоўскага, Дуніна-Марцінкевіча, Каліноўскага, паўстаньня 1863 году... Гэтыя вечарыны і выставы былі на той час ці не адзінай кропкай судакрананьня паралельнага беларускага сьвету з рэальным. І Яўген Кулік рыхтаваў для мастакоў так зва-

ныя “тэмнікі” (пра што можна стварыць кампазіцыю), іканаграфію (як выглядаў той ці іншы герой). І сам плённа і шмат працаваў.

Вось адна з першых ягоных ілюстрацыяў да “Слова пра паход Ігаравы” 1963 году. Бясконцы ланцужок дзідаў, шаломаў і чырвоных шчытоў, што вылучаюцца на цёмным фоне. Сьляды нашых продкаў... Пазьней, ужо ў 1970-ыя, ствараючы вытанчаныя, вельмі выразныя ілюстрацыі да “Песьні пра зубра”, Міколы Гусоўскага, Яўген Кулік дзіўным чынам выявіў вобразнае супрацьпастаўленьне мірнага жыцьця і вайны. “Нашэсьце” — гэта прыгожыя сьляне і сьлянкі ў такім зграбным, гарманічным адзеньні, жанчыны ў намітках, а ў траве — забітыя рыцары. А “Бітва” пакідае ў полі толькі рыцараў, людзі быццам растуць, знікаюць... Лініі выразныя, пластычныя, літары, ля якіх не, не застылі, рухаюцца маленькія зубры...

Але нашыя ж продкі ня толькі ваявалі, яны будавалі. І гэтыя сьляды нашых продкаў фіксаваў у сваіх творах Яўген Кулік. Ён узнаўляў “Помнікі дойлідства Гродзеншчыны” (нізка лінарытаў 1974 году), і ля кожнага – храмакасьцёлу ў Гнезьне, кальвінскага збору ў Смаргоні, праваслаўнага манастыру

«Рагвалод. Тур».

З дыптыху «Да 1000-годдзя Беларусі, (1980)».

ў Жыровічах – было сваё, то рытмічна строгае, то ажыўленае акруглымі мяккімі аблокамі неба. У графічных аркушах Яўгена Куліка лінія заўжды вельмі пругкая, жывая, пластычная і адначасна – яна строгая, дакладная. А потым мастак ужо ў іншай тэхніцы — алоўкам, тушам і акварэллю — стварыў нізку малюнкаў-рэканструкцыяў “Замкі Беларусі”. Яны пасля былі надрукаваныя ў часопісе “Бярозка” з такім разьлікам, каб кожны юны чытач мог зрабіць сабе асобную кніжачку. І гэта было пасланьне з гарманічнага, дасканаланага, паралельнага беларускага сьвету ў сьвет рэальны. Калі я пачала пісаць прозу, на нейкім падсьвядомым узроўні зьявіўся гэты вобраз — адноўленых замкаў. І адно з маіх апавяданьняў, як і першая мая кніжка займелі назву “Папяровыя замкі”.

А Яўген Кулік працягвае рэканструяваць гісторыю. Вось гаманкі кірмаш XVIII стагоддзя. Жанчыны ў намітках, мужчыны, падперазаныя тканымі паяскамі і збанкі, гаршчочки, місы, бунькі, кераміка, якую Яўген Кулік, як і ягоныя сябры, ведаў на дотык. Так-так, на дотык. Бо нейкім цудам народныя майстры захавалі традыцыю, данесьлі да тых, хто жыў у канцы XX стагоддзя. І дакладна такія бунькі і збаны прывезла я ўжо ў 1980-я ад народнага майстра Антона Такарэўскага з Пружанаў, куды ездзілі мы з Міколам Купавам, Яўгенам Сахутам і іншымі мастакамі і навукоўцамі. У кожнага, у тым ліку і Яўгена Куліка, які, дарэчы, каля дзесяці гадоў зьяўляўся Старшынёй камісіі Саюзу мастакоў па народным мастацтве, была цэлая калекцыя традыцыйнай керамікі, якая адным выглядам сваім, на дотык давала выхад у іншы, беларускі, паралельны сьвет.

А поруч з мастакамі пачалі вандраваць па тым сьвеце і пісьменьнікі... І створаная Яўгенам Куліком у 1978 годзе серыя “Хрыстос прызямліўся ў Гародні” – гэта было ягонае пасланьне Уладзіміру Караткевічу.

Да Янкі Купалы, прачытаўшы, аднавіўшы ў вобразах-сімвалах ягоны твор “На Куцьцю”, Яўген Кулік зьявнуўся ў 1982 годзе. Праз год зьявіліся малюнкi да “Сельскай ідыліі “В.Дуніна-Марцін-

Аляксей Марачкін «Надзея».

кевіча, у 1988 — нізка “Паўстаньне 1863 году на Беларусі”, якую ён выканаў каляровымі алоўкамі. Былі ў Яўгена Куліка і творы, прысьвечаныя гадам Вялікай Айчыннай вайны. І ў кожным выяўляліся народныя тыпы, і было тое ж жывое шматгалосьсе рэальнага народнага жыцця. А паралельна Яўген Кулік увасабляў тых, хто ўславіў гісторыю Бацькаўшчыны, выдатных дзеячаў Беларусі. Постаці. Асобы. Дыптых да 1000-годдзя Беларусі ўключаў у сябе творы “Рагвалод. Тур. — Рагнеда. Ізяслаў” (1980). Быў яшчэ далікатна створаны каляровымі алоўкамі “Давыд-Гарадзенскі” (1987—1993). А потым трыптых “Еўфрасіньня Полацкая. Дойлід Іаан. Майстар Богша”. Тут кожны з

тварэньнем сваіх рук і свайго духу. Еўфрасіньня з перапісанаю старонкай. Іаан з храмам. Богша з крыжам Еўфрасіньні. Дойлід і майстар прадстаяць найперш перад Еўфрасіньняй. Яна ж – перад народамі.

Усе гэтыя вобразы, іканаграфічна вывераныя. Мне здаецца, што Яўген Сяргеевіч настолькі дасканала вывучаў гісторыю, што нават, калі не было дакладнага гістарычнага аналагу, ягоная рука сама ўвасабляла героя такім, якім ён быў наяве.

А калі ўяўны паралельны беларускі сьвет зьяднаўся з рэальным, Яўген Кулік стаў адным з самых актыўных дзеячаў Беларускага Народнага Фронту “Адраджэньне”, зьявілася мастацкая суполка “Пагоня”, экспазіцыі выставак якой у Палацы мастацтваў фармаваў найперш Яўген Кулік, пачалі ладзіцца міжнародныя пленэры імя Язэпа Драздовіча... Разам з Ул. Крукоўскім ён рабіў экспазіцыю па гісторыі герба і сыцягу напярэдадні сесіі Вярхоўнага Савету Рэспублікі Беларусь у 1991 годзе. Ён быў адным з аўтараў эталону герба Рэспублікі Беларусь.

Пачала пісаць пра Яўгена Куліка, і толькі цяпер зразумела, што з маленства жыла ў паралельным сьвеце. У сьвеце рэальным для мяне, дачкі беларускага пісьменьніка не знайшлося ў сталіцы Беларусі ніводнай беларускай школы, ніводнага беларускага класу. І мая настаўніца, што выклала ў мяне мову і літаратуру паставіла мне ў трэцім класе “тройку” па беларускай літаратуры за тое, што я прачытала слова “сонейка” з націскам на першым складзе. А ня як яна вучыла: “санейка”. Клаў-

дзія Львоўна, узнагароджаная тады як лепшы педагог медалём да 100-годдзя Леніна, у 1980-я зьехала ў Амерыку. І шмат хто з маіх аднакласьнікаў (дарэчы, тыя, хто кпіў з маёй беларускасьці) цяпер жывуць у Ізраілі і ЗША. У іх ніколі не было і ўжо ня будзе ні рэальнага, ні ўяўнага беларускага сьвету. А ў мяне ён быў. Гэта вечарыны ў Саюзе пісьменьнікаў, Міхась Стральцоў, Уладзімір Караткевіч, Іван Мележ, Янка Сіпакоў, Анатоль Вярцінскі, Іван Пташнікаў, Рыгор Барадулін, Янка Брыль, з якімі як жа інакш было гаварыць, калі не па-беларуску... Я вырасла, і зноў былі тыя, з кім іначай як па-беларуску не загаворыш... Міхась Раманюк, Алесь Марачкін, Уладзімір Савіч, Фелікс Янушкевіч, Уладзімір Вішнеўскі, Рыгор Сітніца... І, вядома ж, Яўген Кулік...

Еду ў “маршрутцы” да свайго Сухарава, і са мною ўжо некалькі разоў дзьве дзяўчыны, модна апранутыя, вясёлыя, прыгожыя. Усю дарогу гамоняць па-беларуску. І я, і яны дзякуем шафэру па-беларуску. Разглядаю фотаздымкі Яўгена Куліка, і разумею, што, пэўна, дарма пісала, што ня мог ён выпрастаць сьпіну. Нашчадкі пра тое не здагадаюцца. Як забудуцца на мае зношаныя туфлікі. І на тое, што калісьці беларускай мовай саромеліся карыстацца самі беларусы. Паралельны беларускі сьвет мусіць стаць рэальным. Толькі нам усім трэба паверыць у яго. Як верыў Яўген Кулік.

У кожнага з нас ёсьць Свая Беларусь. Але ня кожны адважыцца ў наш час быць яе Рыцарам, яе Кандацэрам.

Літары «Я» і «К» з афармленьня паэмы «Песьня пра зубра» М.Гусоўскага., 1979.